

Головний редактор

АНДРУЩЕНКО В.П.,

доктор філософських наук, професор, академік АПН України

Перший заступник головного редактора

МИХАЛЬЧЕНКО М.І.,

доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України

Заступник головного редактора

ГОРБУНОВА Л.С.,

кандидат філософських наук, доцент

Виконавчий директор

ЧЕРВОНА Л.М.,

кандидат філософських наук

Заступник виконавчого директора

КИСЛИЦЬКА Ю.О.

Відповідальний секретар

ГРИЦЕНКО М.В.,

спеціаліст з видавничої справи та редагування

Редактори-перекладачі

ПРЕДБОРСЬКА І.М.,

доктор філософських наук, професор (англійська мова)

БІЛЕНКО Т.І.,

доктор філософських наук, професор (українська мова)

Адреса редакції

01014, м. Київ, вул. Бастіонна, 9, Інститут вищої освіти АПН України, к. 902;
тел. (044) 286-64-02; e-mail: ivo902@bigmir.net

Ф51

Філософія освіти : наук. часопис. — 2009. — № 1-2(8)/Ін-т вищої освіти АПН України, Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова, Укр. академія політ. наук. — К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. — 350 с.

© Філософія освіти, 2009.

© Інститут вищої освіти, 2009.

Часопис розміщено на сайтах: www.nbuv.gov.ua, www.npu.edu.ua, www.philosophy.ua

Редакційна рада

БЕХ В.П.,

доктор філософських наук, професор

БІЛЕНКО Т.І.,

доктор філософських наук, професор

ГОМІЛКО О.Є.,

доктор філософських наук, доцент

ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,

доктор філософських наук, професор,
академік НАН України

ДОБРОПРАВОВА І.С.,

доктор філософських наук, професор

ДЕМ'ЯНЕНКО Н.М.,

доктор педагогічних наук, професор

ЄВТУХ М.Б.,

доктор педагогічних наук, професор,
академік АПН України

ЄРМОЛЕНКО А.М.,

доктор філософських наук, професор

КІЗИМА В.В.,

доктор філософських наук, професор

КОНВЕРСЬКИЙ А.Є.,

доктор філософських наук, професор

КРЕМЕНЬ В.Г.,

доктор філософських наук, професор,
академік НАН України

КУЛТАЄВА М.Д.,

доктор філософських наук, професор

КУШЕРЕЦЬ В.І.,

доктор філософських наук, професор

ЛУГОВИЙ В.І.,

доктор педагогічних наук, професор,
академік АПН України

ЛУТАЙ В.С.,

доктор філософських наук, професор

ЛЯХ В.В.,

доктор філософських наук, професор

ПАЗЕНОК В.С.,

доктор філософських наук, професор,
член-кореспондент НАН України

ПРЕДБОРСЬКА І.М.,

доктор філософських наук, професор

ПРОЛЕЄВ С.В.,

доктор філософських наук

СТЕПАНЕНКО І.В.,

доктор філософських наук, професор

ТКАЧЕНКО В.М.,

доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент АПН України

ФИЛИПОВИЧ Л.О.,

доктор філософських наук, професор

ЗМІСТ

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

Віктор АНДРУЩЕНКО

Майбутнє університетів в контексті протиріч XXI століття:
академічний прогноз7

Микола МИХАЛЬЧЕНКО

Постколоніальний синдром на пострадянському просторі
і шляхи розвитку освіти13

Віталій ЛЯХ

Інформаційне суспільство і пошуки нової освітньої
парадигми24

Анатолій ЄРМОЛЕНКО

Освіта як формування практичного розуму.
Відповіді на запитання Ганни Крицької.....39

СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЇ ОСВІТИ

Назіп ХАМІТОВ

Креативність як фундаментальний концепт
сучасної філософії освіти59

Оксана НАДИБСЬКА

Епістемологічний дискурс соціогуманітарного
дослідження пріоритетів.....67

ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНА АНТРОПОЛОГІЯ

Марія КУЛТАЄВА

Філософсько-антропологічне обґрунтування культури
свободи та його освітні імплікації (теоретичний досвід
сучасної німецької філософської думки)80

Михайло БОЙЧЕНКО

Цінності як категорія філософії освіти (соціально-
філософський та філософсько-антропологічний ракурси).....99

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

Тетяна ЩИРИЦЯ	
Соціальна етика: предмет, завдання, методологія.....	108
Ольга БОНДАРЕНКО	
Ментальність як фактор освітньої культури	118
Світлана ЧЕРЕПАНОВА	
Філософія освіти в онтологічному вимірі: цілісність буття людини та буття культури	126
Віктор ГАДЯЦЬКИЙ	
Тоталітаризм на рівні особистості та його подолання.....	143

ОСВІТА В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНИХ РЕАЛІЙ

Олег КУКЛІН	
Освіта як соціальна система: економічні аспекти функціонування.....	156
Ростислав ПАШОВ, Наталія ХОВРИЧ	
Академічний капіталізм як руйнівна продуктивна сила в системі освіти.....	174

ОСВІТНІ СИСТЕМИ В МУЛЬТИКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

Людмила ГОРБУНОВА, Ірина ПРЕДБОРСЬКА, Кетлін ДЖИЛЛ, Михайло СТЕПКО, Ольга ГОМІЛКО, Олексій ШЕВЧЕНКО, Наталія КОЧУБЕЙ, Антоніна КОРЕЦЬКА, Оксана ЛЯХВАЦЬКА, Михайло БОЙЧЕНКО, Ольга ГРИВА, Марина ГРИЦЕНКО, Тетяна ГРИЦЕНКО, Ольга САДИКОВА	
Мультикультуралізм як теоретична та практична проблема: орієнтири для освіти. Круглий стіл в редакції журналу «Філософія освіти»	184
Віктор ЗІНЧЕНКО	
Соціально-філософський аспект сучасних західних концепцій суспільної інституалізації освіти.....	226

ПЕДАГОГІКА У ФІЛОСОФСЬКИХ РЕФЛЕКСІЯХ

Ірина ПРЕДБОРСЬКА

Революційна педагогіка П. Макларена:
інформативно-аналітичний огляд237

Віктор ВІКТОРОВ, Володимир ПРИХОДЬКО

Значення, роль та сенс макропедагогіки для сучасної України252

КОМПЕТЕНТНІСТЬ В ОСВІТНІХ ЗАПИТАХ

Сергій КЛЕПКО

Курикулум як архітектура освіти: інституційні,
стратегічні і тактичні аспекти.....258

Зореслав САМЧУК

Світоглядні орієнтири як концептуальна передумова
генерування національної рамки кваліфікацій274

Олена СЛЮСАРЕНКО

Кваліфікаційна критеріальність компетентності:
понятійно-методологічні аспекти.....287

ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ І ПРАКТИКИ

Світлана КРИЛОВА

Гендерні стратегії та цілісність особистості в освітньому
просторі: екзистенційні та соціальні виміри.....300

Віра ДАРЕНСЬКА

Українознавство як інтегративна культурологічна дисципліна.....310

Владимир ДУДАРЕВ

Некоторые проблемы преподавания курса культурологии
в вузах Украины.....325

ПРЕЗЕНТАЦІЇ ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІХ ВИДАНЬ

Леся МАКАРЕНКО, Людмила САВЕНКОВА

Невичерпні можливості наукового пошуку334

Contents342

Наші автори345

Вимоги до оформлення статей.....348

Оксана НАДИБСЬКА

**ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС
СОЦІОГУМАНІТАРНОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ ПРІОРИТЕТІВ**

Стаття присвячена аналізу специфіки тенденцій розвитку сучасної епістемології та особливостей методології соціально-гуманітарного пізнання у контексті визначення цінностей та пріоритетів розвитку соціуму. Здійснений аналіз свідчить про те, що методологія соціального пізнання повинна будуватися на принципах об'єктивності, єдності логічного та історичного, соціальної теорії та практики. Особливостями соціального пізнання є те, що воно вже сьогодні реально ґрунтується на ідеях світоглядно-методологічного плюралізму, розумінні необхідності подолання полярності об'єктивістських та суб'єктивістських підходів у соціальній теорії, спрямованості на інтерпретацію суспільства як динамічного соціального поля, взаємокорекції інтересів суспільства та особистості.

Історія розвитку наукової думки переконливо свідчить про те, що у період цивілізаційних зсувів у соціальному середовищі, сучасним проявом якого є перехід світової спільноти до інформаційної глобальної цивілізації, що несе в собі чисельні невідомі атрибутивні властивості універсуму, в організації соціальних досліджень завжди спостерігається певна невизначеність методології наукового пошуку, розмаїття підходів і концепцій, боротьба консервативних методологічних підходів з новаторськими ідеями в осмисленні соціальних реалій тощо.

Вирішенню поставлених питань останнім часом присвячуються чисельні наукові дискусії у межах як міжнародних, так і національних науково-теоретичних та науково-практичних конференцій, чисельних «круглих столів» та інших форм наукових заходів, а кількість окремих наукових досліджень із зазначених питань має тенденції до лавоподібного зростання. Так, тільки протягом останніх років зусиллями українського філософського співтовариства проведені декілька значущих наукових дискусій з означених проблем. Активними учасниками подібних дискусій

та наукових досліджень є вітчизняні науковці В.П.Бех, С.М.Вовк, В.І.Воловик, М.М.Кисельов, Л.Д.Кривега, М.П.Лукашевич, М.Г.Марчук, М.М.Сидоренко, Л.О.Филипович та інші.

Російська сучасна наукова філософська думка щодо осмислення сутності гуманітарних наук як предмета філософсько-методологічного аналізу найбільш системним чином представлена працями таких науковців, як Е.Н.Князева, В.А.Лекторський, Е.А.Мамчур, Л.А.Маркова, Л.А.Мікешина, В.Ф.Петренко, В.Н.Порус, Б.І.Пружинін, М.А.Розов, Н.М.Смирнова, В.С.Стьопін, В.Г.Федотова, В.П.Філатов, В.С.Швіреєв та багатьох інших науковців [8, 3–37; 6, 57–82]. Зокрема, надзвичайно вагомий внесок у сучасне розуміння теорії пізнання, філософії та методології науки належить В.С.Стьопіну, звертає увагу на наявність різниці між буденним та науковим пізнанням, наголошуючи, що саме наукове пізнання має забезпечити прогнозування сучасної практики розвитку людства, що є надзвичайно важливим за наявних глобальних проблем сьогодення [20, 185–292; 13, 31]. Слід звернути увагу також на фундаментальні наукові дослідження філософських аспектів пізнання, специфіки сучасної епістемології науки та безпосередній ґрунтовний філософський аналіз проблеми дослідження цінностей у працях Л.А.Мікешіної [11]. Зокрема, монографія Мікешіної Л.А. «Эпистемология ценностей» присвячена проблемним питанням і пошуку ефективних шляхів пізнання цінностей і одночасно цінності самого наукового пізнання як такого. Надзвичайно різноманітними та багатоплановими є дослідження аналізованих проблем сучасною світовою філософською думкою. Про актуальність та необхідність узагальненого розуміння наявних проблем, що стоять перед філософією у постановці та пошуку шляхів вирішення глобальних проблем людства, власного подальшого розвитку тощо, зокрема, може свідчити проведення у Сеулі ХХІІ Світового філософського Конгресу під загальною темою «Переосмислення сучасної філософії» [27, 29–37].

Найбільш узагальнене осмислення науковцями специфіки сучасного соціального пізнання ґрунтується на розумінні того, що головною проблемою соціально-гуманітарних наук завжди було те, що вони не мали власної єдиної епістемологічної опори, оскільки їх концептуальне поле завжди створювалося як суміжна галузь між філософією та гуманітарними і природничими науками, обумовлюючи їх амбівалентність. Однак сучасна ситуація ускладнюється тим, що, з одного боку, системні дослідження підтверджують відносність законів природничого типу у соціальних науках, більшість науковців наголошують на необхідності урахування фактору креативності не тільки щодо розвитку соціуму, а й світу природи, яка перестає розумітися як пасивний об'єкт, а з іншого боку, у соціальних дослідженнях істотно посилюється роль і значення культурологічного (ціннісно-нормативного) аспекту, що спричиняє необхідність врахування у ціннісно-пріоритетному пізнанні чисельних ірраціональних факторів [10, 74].

Втім наявні на сьогоднішній день розвідки в сфері соціально-гуманітарних епістемологічних студій різної спрямованості «залишають бажати кращого», оскільки в них переважно ставляться та з'ясовуються найбільш загальні, а тому й досить абстрактні питання, наприклад визначення ролі об'єкт — суб'єктної взаємодії у процесі пізнання, інтерпретативності характеру самого соціального знання, загальних вказівок щодо методології тощо [15, 3]. Оскільки такі підходи не можуть бути визнані достатніми, доводиться констатувати, що епістемологічний аналіз особливостей соціальних пріоритетів за сучасних умов все ще залишається надзвичайно важливим завданням дослідження.

Основною темою більшості інтелектуальних дискусій нашого часу виступає усвідомлення науковим товариством кризового стану методології осягнення соціокультурної реальності в межах класичних гносеологічних схем та підходів. При цьому є розуміння того факту, що кризовий стан сучасної гуманітарної науки має свої як зовнішні, так і внутрішні передумови та особливості. До зовнішніх належать передусім соціально-економічні трансформації, які за характером своєї реалізації та наслідками у багатьох державах світу дезавуюють роль і значення науки у сучасному світі; втрата універсально-істиннісного статусу наукового знання як такого; власне зміна поколінь науковців, яка неодмінно веде до зміни методологічних орієнтирів та зміщення акцентів у наукових дослідженнях. Внутрішні причини кризи мають ще більш глибокий характер і знаходять свій вияв у переосмисленні предмета і об'єкта пізнання, стратегічних пізнавальних підходів, специфіки взаємодії дослідника з матеріалом, важливості власної позиції науковця щодо вибору предметної сфери дослідження, інтерпретації здобутих результатів тощо. Поки що значна частина складних процесів, які відбуваються у соціогуманітарному пізнанні, мають вихід безпосередньо у сферу конструювання новітньої соціальної реальності через комплекс гносеологічних та онтологічних формоутворень (нової картини світу), що локалізується в межах термінів і понять «ситуації постмодерну». За таких умов значною частиною наукової еліти світу поділяється думка про те, що сучасний постмодернізм небезпідставно претендує на статус універсального способу світобачення, світоглядної та пізнавальної парадигми, ядром якої виступає нова мислиннева практика [14, 58—60].

Втім такий підхід поділяється далеко не всіма науковцями. Постмодернізм, який виник як філософська течія у другій половині ХХ ст., і дійсно привернув увагу до змін, що відбуваються в соціальній реальності, інтелектуальній, науковій, художній сферах, до сьогодні не існує як єдиний, організований напрям, а саме поняття «постмодернізм» залишається недостатньо концептуалізованим. Автором терміну «постмодерн» вважається А.Тойнбі, основоположниками даного напрямку традиційно називають Ф.Ніцше, М.Вебера, Т.Адорно, М.Горкгаймера, М.Гайдеггера, М.Фуко, Ж.Дерріда, Ж.Батая, Ж.-Ф.Ліотара, котрі здійснювали радикаль-

ну деконструкцію європейської культурно-історичної традиції. Базова настанова постмодерну за всієї різноманітності підходів окремих послідовників виражена французьким філософом Ліотаром у праці «Ситуація постмодерну» і зводиться до двох наступних характеристик: діагноз розпаду єдності та заохочення множинності в осмисленні соціокультурної дійсності. Характерною ознакою постмодернізму є також те, що виступаючи розмаїтою духовною тенденцією в багатьох течіях філософії, соціології, футурології, методології науки та інших сфер культури, його послідовники прагнуть ствердити даний напрям не в контексті подальшого розвитку модернізму, а в якості «емансипатора» свідомості цивілізації від «ідеалів-ідолів» минулої епохи, які, на їх думку, гальмували та обмежували багатомірний процес самореалізації особистості. Значна частина вітчизняних філософів небезпідставно оцінює постмодернізм як виклик «модерністському проекту» саморефлексивної, критичної раціональності та свободи наукового пізнання, які характеризують епоху від кантівської концепції Просвітництва до гуссерлівського «повернення до речей». Тому навіть визнаючи певну глибину досліджень сучасного культурно-історичного процесу у працях окремих представників постмодернізму, зокрема, у роботі «Постмодернізм або культурна логіка пізнього капіталізму» Ф.Джеймсона, не можна погодитися з висновками автора про те, що сучасна теорія має відкинути всі базисні глибинні моделі наукового пізнання, наприклад, такі, як діалектична модель сутності і явища, герменевтична модель внутрішнього і зовнішнього і т. ін., і замінити їх концепцією окремих практик, дискурсів тощо.

Неприйнятним слід визнати заперечення постмодернізмом раціоналістично обґрунтованих цінностей, відмову від каузально-аналітичного визначення істини та її критеріїв, відмову від будь-яких проявів детермінізму у пізнавальному процесі, заперечення домінуючої ролі науки у структурі суспільної свідомості тощо. Більшість дослідників не поділяють ідею «людини постмодерну», яка не виступає в якості активно діючого суб'єкта історичного процесу; як і тезу про те, що процес соціалізації індивіда відбувається не в рамках об'єктивно функціонуючих процесів суспільного життя, а в потоці постмодерністської множинності «варіантів буття», де суб'єкт сам формує власну соціокультурну реальність, що не має чітко окреслених меж і є тимчасовим, локальним «життєвим світом» індивіда, який відповідає його ситуативним бажанням, інтересам, цінностям і пріоритетам [14, 59; 9, 71].

Разом з тим не можна не визнати, що саме формування концептів постмодерну зумовлено низкою соціокультурних факторів суспільного буття, починаючи з другої половини ХХ ст., які потребують істотного оновлення методологічних підходів до осягнення їх сутності. В цілому ж сьогодні доводиться констатувати, що наратив постмодерну (у розумінні побудови певної моделі, позначення певної онтології) спричинив перегляд фундаментальних основ світогляду, філософських парадигм, сфор-

мував новий стиль мислення, якому притаманні такі риси, як плюралізм у сфері суспільної духовності; реконструкція усіх сфер суспільного буття, охоплених кризою індустріалізації, що полягає у відмові від усталених уявлень, ідеалів, цінностей і пріоритетів (Ніцше, Гусерль, Сорокін); відмова від диктату монізму в методології пізнання на користь плюралізму і навіть «методологічного анархізму» як основи свободи та розвитку творчості (Фейерабенд); звинувачення діалектики в тому, що вона «призводить до руйнації науки, наполягаючи на неминучості та плідності суперечностей» (Поппер); заперечення пріоритетної гносеологічної функції розуму на користь інших форм осягнення дійсності; утвердження залежності знань про об'єкт від засобів пізнання та його організації; формування маргінального розуміння людини (теза Ніцше про те, що люди в принципі нездатні побудувати суспільство загальної та повної справедливості); визнання обмеженості соціальної значущості науки та гносеологічної результативності ірраціональних форм пізнання (релігії, філософії мистецтва, моралі тощо); набуття філософією постмодерну еклектичного, релятивістського характеру, підміна таких понять класичної філософії модерну, як розум, істина, прогрес, цінність, дискусія та інших ідеєю толерантності, переговорів, консенсусу [19, 245—246].

За будь-якої філософської орієнтації значна частина наукової еліти світу в тій чи іншій мірі визнає той факт, що починаючи з останньої третини ХХ ст., у науковому пізнанні відбулися настільки радикальні зміни, які свідчать про настання четвертої глобальної наукової революції, в ході якої зароджується нова постнекласична наука, яка характеризується інтенсивним застосуванням знань практично у всіх сферах соціальної життєдіяльності, революцією засобів збереження та отримання нових знань (комп'ютеризація науки), широким розвитком поряд з дисциплінарними міждисциплінарних та проблемно-орієнтованих форм дослідницької діяльності, одним з прикладів останніх є дослідження проблем ціннісних пріоритетів соціальною філософією, соціологією, соціальною та іншими підгалузями психології. При цьому у самому процесі визначення науково-дослідницьких пріоритетів у соціогуманітарному знанні поряд з власне пізнавальною метою все більшу роль починають відігравати цілі економічного та соціально-політичного характеру, глобальні парадигми розвитку людства як такого, проблема цінностей індивіда і соціуму тощо. Зрозуміло, що за такого підходу має зазнати радикальних змін загальнонаукова методологія наукового пошуку, у якій визначальними рисами повинні стати міждисциплінарний характер дослідження, історизм, еволюціонізм, врахування унікальності об'єктів дослідження у їх сучасному розумінні, людиномірність науки та включення аксіологічних факторів до складу останньої, загальна гуманізація добутого знання тощо. Це об'єктивно породжує зрощування в єдину систему діяльності комплексних теоретичних та експериментальних досліджень, прикладних та фундаментальних знань, інтенсифікацію прямих та зво-

ротних зв'язків між ними [24, 64—65]. Тобто за сучасних умов розвитку посткласичної науки вже можна констатувати наявність тенденцій до зближення природничого і соціально-гуманітарного знання з істотним посиленням гуманітарних характеристик загальнонаукового пізнання; визнання того факту, що нові галузі науки, які виникають на межі вивчення природи і суспільства і предметом дослідження яких стають складні людиновимірні системи, потребують комплексного міждисциплінарного діалогу, особливо в царині методології, з урахуванням специфіки історичного, міжкультурного гуманітарного мислення [26, 12—13]. При цьому надзвичайно важливим є розуміння того, що включення у об'єкт дослідження будь-яких природних і соціальних комплексів і систем людини як такої чи соціальних спільнот у якості самостійних компонентів вимагає надзвичайної коректності у здійсненні наукового пошуку, оскільки із системами подібного типу не можна довільно експериментувати, а в процесі їх дослідження та практичного освоєння особливо роль починає відігравати знання і дотримання певних заборон на окремі стратегії взаємодії, що потенційно здатні призвести при недотриманні названих умов до катастрофічних наслідків [13, 33—34].

Необхідною передумовою переходу від класичної до некласичної і постнекласичної науки взагалі і в контексті соціогуманітарного пізнання зокрема більшістю дослідників визнається необхідність застосування цілісного міждисциплінарного системно-синергетичного підходу, розуміння синергетики як нової наукової парадигми. Сьогодні саме такий підхід пропонують численні західні та вітчизняні науковці (Е.Морен, І.Стенгерс, М.-Л.Хойсер-Кесслер, В.С.Стьопін, Н.Н.Моїсєєв, П.И.Дишлевий, С.Н.Вовк, О.Н.Маник, О.М.Князева, Л.Д.Кривега, С.П.Курдюмов та інші). Системно-синергетичний підхід являє собою настанову на пізнання процесів самоорганізації, що передбачає перехід до якісно нової міждисциплінарної філософсько-наукової парадигми еволюціонуючого Всесвіту (І.Пригожин, Г.Хакен, Е.Янч), який пізнається заглибленим у нього суб'єктом. Процес наукового пізнання за такого підходу повинен полягати у створенні передумов розвитку динамічних взаємопов'язаних пізнавально-креативних процесів, а не у досягненні статичної ієрархії їх упорядкованих результатів, більш широкому використанні поряд із суто науковим пізнанням різних інших форм пізнання — морально-етичного, художнього, інтуїтивного, чуттєвого, образного тощо. Тільки таке комунікативне поєднання сфери розуму і почуттів здатне дати позитивний ефект у пізнанні світу і соціальної дійсності, виробленні прогнозів і підходів ціннісно-пріоритетних орієнтацій побудови майбутнього [12, 69; 21, 48].

За сучасних умов ідеї синергетики, запропоновані і розроблені на рубежі 60—70-х років ХХ ст. такими її класиками, як Г.Хакен, І.Пригожин, С.П.Курдюмов, Т.Кун та іншими, продовжують плідно розвиватися і заповоджуватися у практику наукового, зокрема соціогуманітарного

пізнання [17, 66—67]. Незважаючи на те, що синергетика як нова наукова парадигма від свого зародження була насамперед спрямована на фундаментальні дослідження, за сучасних умов надзвичайно продуктивним є її застосування до аналізу самоорганізації суспільних систем, узгодження їх рушійних сил — мотиваційних інтенціональностей соціальних суб'єктів на основі певних духовних та культурних цінностей та пріоритетів, зокрема, для досягнення екологічної рівноваги між соціоантропосферою та біосферою планети як найважливішим чинником виживання людства. Все більшого розуміння знаходить позиція науковців про те, що оскільки за сучасних умов негативні екологічні показники, що загрожують самому існуванню людства, можуть набувати певного асимптотичного прискорення у режимі «із загостренням», то їм має бути протиставлене цілеспрямоване культивування духовних параметрів (цінностей, ідеалів, пріоритетів, норм) у суспільній свідомості окремих соціумів і глобального співтовариства в цілому. Але цьому має передувати культивування синергетичної взаємодії і досягнення у малих спеціалізованих соціальних групах ефекту синергетичного резонансу: при досягненні певних «ідеальних» патернів взаємодії та цілеспрямованій дії на певні «акупунктурні» зони соціальних систем відбувається вивільнення надзвичайно великої кількості творчої енергії, здатної продукувати передумови втілення якісних змін на краще [22, 581].

Значна частина вітчизняних науковців поділяє точку зору про те, що саме синергетика найбільш адекватно відбиває атрибутивні характеристики сучасного соціального розвитку, а саме його нелінійність; відкритість; нестабільність; темпоральність (зростання темпів соціальних змін); необоротність; релятивність (відносність) характеристик хаосу і порядку, їх залежність від позиції спостерігача (дослідника); багатосценарність подальшого розвитку соціуму та всіх його структурних елементів; взаємозв'язок ієрархічної організації світу та процесів самоорганізації та саморозвитку соціуму; що саме синергетика здатна дати нове бачення складних соціальних процесів як у глобальному, так і в локальному масштабах, стати основою належної організації всього процесу управління соціальними системами [9, 71; 25, 100—101].

В цілому синергетичний підхід у сучасній епістемології багатьма сучасними дослідниками визнається одним з найбільш перспективних для формування гуманістично-ноосферної концепції розвитку людства з визначенням і реалізацією відповідних пріоритетів соціального буття, хоча доводиться констатувати, що з багатьох аспектів свого практичного застосування у соціогуманітарному пізнанні він все ще багато в чому продовжує залишатися дискусійним [7, 66].

Позиція окремих науковців у цьому контексті зводиться до того, що організація такого системного об'єкта, яким є людське суспільство, здійснюється у полі неоднорідних, багатофакторних, а отже, нелінійних причинних залежностей, де навіть локальні невірноваженості здатні

привести під дією певних абсолютно випадкових та «несуттєвих» за своїми кількісними показниками факторів до радикальних і важко передбачуваних наслідків [23, 8–9]. Тому, оскільки для нелінійного буття соціальної реальності характерні багатомірні принципи багатовекторного протікання процесів, формування, синтезу та розвитку синергетичних предметних структур, активної і конструктивної ролі категорії випадковості тощо, застосування синергетичного підходу до аналізу суспільних явищ, зокрема, правових, не може бути беззастережним, оскільки такий підхід передбачає врахування суто об'єктивних чинників упорядкування і динаміки системних утворень, тоді як в організації соціуму не менш впливовими є фактори свідомо-суб'єктивного характеру [2, 15–17]. Отже, не досить обґрунтованими вбачаються спроби звести «критерії самоорганізації соціальних систем» до «стохастичних» показників їх інерційності, відкритості зовнішньому середовищу тощо [18, 71–81]. Втім з цього не можна виводити висновок про абсолютну недоречність синергетичної парадигми для аналізу природи і динаміки соціальних явищ, а необхідно лише чітко усвідомлювати межі її ефективної застосовності при дослідженні суспільно-правової і соціальної реальності, як це має місце у дослідженнях багатьох західних науковців (Н.Луман, Г.Тюбнер, М.Ван де Кершов, Ф.Ост та інших) [28, 1–20].

Сучасне розуміння проблеми методів соціально-гуманітарного пізнання повинно врахувати всі наявні різноманітні епістемологічні підходи, більш чітко з'ясувати можливості використання нових методів поряд з традиційними, визначати специфіку використання нетрадиційних тощо. Серед вітчизняних дослідників непоодинокими є позиції, в яких визнання того факту, що у соціально-гуманітарних дослідженнях домінуючим залишається опис фактів, їх систематизація тощо, супроводжується постановкою проблемних питань про те, що взагалі може претендувати на роль методу у таких науках [1, 35]. Питання можна визнати досить риторичним, але це не означає необхідності подальшого пошуку у зазначеному напрямі.

Зокрема, доцільним слід визнати герменевтичний шлях пошуку сучасного розуміння методів соціогуманітарного пізнання, хоча і він багато в чому не є беззаперечним. Герменевтика у найбільш загальному контексті визначається як мистецтво тлумачення текстів, теорія розуміння їх змісту, загальна методологія гуманітарних наук. Її становлення почалося наприкінці XIX ст., коли розгорнулося фундаментальне філософське осмислення феномена розуміння як такого та пов'язаної з ним методології і практики гуманітарно-історичних дисциплін [22, 114]. Вже із самого початку сформувалися два напрями її розвитку: як теорії і методології інтерпретації текстів (у філології, юриспруденції) та суто філософської герменевтики. Варіанти універсальної герменевтики, запропоновані Шлеєрмахером і Дильтеєм, містили ідею визначення смислу будь-якого тексту в залежності від розуміння задуму автора, а не зв'язку між текстом і чита-

чем. Втім у подальшому значний вклад у її розвиток вніс видатний німецький філософ, один з творців екзистенціалізму М.Гайдеггер, його учень і послідовник Х.-Г.Гадамер, Е.Кассіер та інші дослідники. Зокрема, у праці «Істина і метод. Основи філософської герменевтики» Гадамер уточнює сутність змісту і єдності понять розуміння із саморозумінням (буттям) інтерпретатора (так зване «герменевтичне коло»), узгоджує її з думкою про мову як підставу «злиття горизонтів» тексту і читача, можливості досягнення істинності знання тощо [5, 6—9]. Втім сучасна герменевтика пропонує різноманітні підходи до осмислення буття та його методології. У Гайдеггера та Гадамера вона з методологічного трансформується на онтологічне вчення. Своє бачення пропонують Г.К.-О.Апель, Ю.Габермас, П.Рікер, Е.Корет, Р.Рорті та інші дослідники. В цілому ними визнається, що «герменевтичний феномен» не є методом пізнання у його філософському розумінні (Гадамер), що герменевтика не засвідчує успіх у відкритті істини як епістемологія, але при цьому відкриває межі раціональності через розкриття обмеження розуміння людини від обраних нею способів тлумачення діяльності та власне себе [4, 38]. На думку Р.Рорті, «герменевтика — це, грубо кажучи, опис ... дослідження незнайомого, а епістемологія — опис ... дослідження знайомого» [16, 261]. Інші дослідники також підкреслюють різницю між герменевтикою та епістемологією, яка полягає в тому, що остання прагне обґрунтувати об'єктивність людського пізнання, а завданнями герменевтики є дослідження самих засновків такого пізнання на особистісно-інтенціональному, національному, культурному та цивілізаційному рівнях. При цьому, визнаючи тезу про те, що епістемологія в цілому є умовою існування герменевтики, не слід недооцінювати можливості герменевтики як своєрідного методу гуманітарного пізнання, оскільки саме герменевтичне розуміння утверджує людиномірність самого пізнання та розуміння того, що метою такого пізнання є не лише адекватне відображення дійсності, а ще й виховання людини через усвідомлення відповідальності за обраний спосіб пізнання [3, 56—58].

При цьому слід підкреслити, що у дослідженні таких соціальних явищ, як цінності і пріоритети, застосування базових методів соціального пізнання має свою специфіку, яка конкретизується поставленими завданнями наукового дослідження. Зокрема, історизм як метод пізнання у такому контексті полягає у визначенні історичної стабільності та еволюції розуміння зазначених категорій, специфіці їх проявів у певних суспільно-історичних формаціях, загальноцивілізаційному розумінні сутності загальнолюдських цінностей тощо. Порівняння доцільно також застосовувати у різноманітних аспектах реалій як окремих суспільств чи верств населення, так і в історичному контексті, виходячи на рівень порівняльно-історичного методу. Сутність абстрагування полягає у звільненні уяви про предмет дослідження від часткового, нетипового, короткочасного і знаходженні в ньому суттєвого, типового, постійного. За-

стосування даного методу на основі попереднього використання конкретизації (розгляду предмета у всій його якісній та кількісній багатогранності) є надзвичайно важливим, оскільки сутність пріоритетів як життєдіяльності окремого індивіда, так і суспільства в цілому апріорі залежить від багатьох факторів соціально-політичних, економічних, ідеологічних та інших реалій, здатності суб'єктів до об'єктивної оцінки останніх тощо.

Здійснений аналіз сучасних підходів до розуміння сутності і проблем епістемології соціогуманітарного пізнання, дозволяє констатувати наступне. Загальне уявлення про розвиток суспільних процесів і явищ та методологію їх пізнання не може бути чимось застиглим і незмінним, оскільки соціуму в цілому та дослідникам соціокультурних реалій зокрема органічно притаманне прагнення удосконалювати свої погляди не тільки в оцінках минулого, а й збагачувати їх новими знаннями про сучасне та виробляти прогнози на майбутнє на основі адекватної часу методології. Саме такі підходи за сучасних умов і осмислюються філософією соціально-гуманітарного пізнання, але даний процес є не тільки надзвичайно актуальним, а й складним і суперечливим. Насамперед це пояснюється тим, що соціокультурні та суспільно-політичні трансформації, що відбуваються у сучасному світі в цілому, окремих державах і регіонах, супроводжуються новими потужними і небезпечними екзистенціальними викликами, які не дають однозначних відповідей на глобальні проблеми людства. Отже, чисельні питання про специфіку глобальних суспільних трансформацій і культурних зсувів сьогодення, особливості адаптації соціокультурної динаміки до глобальних викликів в окремих культурах і національних державах, про способи взаємодії культурно-ціннісних, економічних і політичних аспектів суспільних змін у їх макросоціальному й індивідуальному вимірах та багато інших за сучасних умов багато в чому залишаються без пояснення. Визнання означених проблем науковцями призводить до розуміння того факту, що вони формують нове поле інтелектуальної напруженості в усіх сферах гуманітарного та соціального знання XXI ст., потребують істотного перегляду методологічних основ соціогуманітарного пізнання.

Втім шлях до формування сучасної епістемології та методології пізнання завжди відрізнявся багатогранністю поглядів і підходів, відмовою від тих засобів і методів, які не виправдали себе у процесі філософського освоєння дійсності, виробленням і апробацією нових інструментів пізнання з урахуванням специфіки об'єкта і предмета дослідження. Без розуміння сутності основних етапів цього історичного процесу і використання кращих його надбань складно говорити про можливість якісного сучасного філософського осмислення реальної соціальної дійсності, тим більше у такому специфічному контексті, як досягнення істинних знань у сфері гуманітарних наук щодо питання про сутність цінностей і пріоритетів, їх формування у суспільній свідомості та запровадження у соціальну практику.

Література:

1. Білецький І.П. Філософія і методологія наукового пізнання: Конспект лекцій. — Х.: ХДЕУ, 2001. — 104 с.
2. Вовк С. Синергетика: нелінійна наукова парадигма чи новий світопізнавальний підхід? // Філософія гуманітарного знання: соціокультурні виміри: Матер. Міжнар. наук. конф., с. 15-17.
3. Волковинський С. Критика «теорії привілейованого доступу» як метод сучасної теорії пізнання // Філософія гуманітарного знання: соціокультурні виміри: Матер. Міжнар. наук. конф., с. 56-58.
4. Гадамер Г.-Г. Истина и метод: основы философской герменевтики. М.: Прогресс, 1988. — 699 с.
5. Гадамер Г.-Г. Истина в науках о духе // Топос. — 2000. — № 1. — С. 6-9.
6. Гуманитарная наука как предмет философско-методологического анализа (материалы «круглого стола») // Вопросы философии. — 2007. — № 6. — С. 57-82.
7. Карпенко В. Формування гуманістично-ноосферної концепції // Філософія гуманітарного знання: соціокультурні виміри: Матеріали Міжнародної наукової конференції 26—27 жовтня 2007 р.— Чернівці, 2007. — С. 66-68.
8. Конструктивизм в епістемології і науках о człowieku (материалы «круглого стола») // Вопросы философии. — 2008. — № 3. — С. 3-37.
9. Кривега Л.Д. Особливості сучасної методології пізнання соціальних явищ // Методологія соціального пізнання: здобутки і проблеми: Матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції 25 травня 2005 р. / Національний педагогічний університет; Запорізький національний університет; Запорізький обласний інститут післядипломної освіти. — Запоріжжя: Просвіта, 2005. — С. 70-74.
10. Куліна О.С. Проблема методологічного синтезу соціальних наук // Методологія соціального пізнання: здобутки і проблеми: Матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції 25 травня 2005 року. — Запоріжжя: Просвіта, 2005. — С. 74-75.
11. Микешина Л.А. Эпистемология ценностей. — М.: РОССПЭН, 2007. — 439 с.
12. Обсуждение книги В.С.Степина «Философия науки. Общие вопросы» (материалы «круглого стола») // Вопросы философии. — 2007. — № 10. — С. 64-88.
13. Осипов Г.В. Научное познание в социальном измерении (к 70-летию со дня рождения академика Вячеслава Семеновича Степина) // Вопросы философии. — 2005. — № 3. — С. 29-37.
14. Павлов Ю. Самоідентифікація «людини постмодерну» як проблема сучасного гуманітарного знання // Філософія гуманітарного знання: соціокультурні виміри: Матер. Міжнар. наук. конф., с. 58-60.
15. Петрушенко В. Умови, принципи та імперативи соціально-гуманітарного пізнання // Філософія гуманітарного знання: соціокультурні виміри: Матеріали Міжнародної наукової конференції 26—27 жовтня 2007 р. — Чернівці, 2007. — С. 3-7.

16. Рорти Р. *Философия и зеркало природы: Пер. с англ.* — Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1997. — 320 с.
17. Рузавин Г.И. Неопределенность, вероятность и прогноз // *Вопросы философии.* — 2005. — № 7. — С. 65-78.
18. Сибіряков С., Макушев П. *Правова та політична культура української еліти як суб'єктивний фактор розвитку громадянського суспільства з позицій системно-синергетичного підходу* // *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ.* — 2005. — № 2. — С. 71-81.
19. Стежко З., Стежко Г. *Філософське осмислення наративу постмодерністської доби* // *Філософія гуманітарного знання: соціокультурні виміри: Матер. Міжнар. наук. конф., с. 245-246.*
20. Степин В.С. *Теоретическое знание.* — М.: Прогресс-Традиция, 2003. — с. 185- 292.
21. *Философия науки: проблемы исследования и преподавания: Беседа главного редактора журнала «Вопросы философии» В.А.Лекторского с академиком Вячеславом Семеновичем Степиным* // *Вопросы философии.* — 2006. — № 10. — С. 45-54.
22. *Філософський енциклопедичний словник / За ред. В.І.Шинкарука.* — К.: Абрис, 2002. — 743 с.
23. Цимбалюк М.М. *Синергетичний підхід до вивчення динаміки суспільно-правової реальності* // *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ.* — 2008. — № 2. — С. 8-15.
24. Цинтила О. *Провідні тенденції взаємозумовленого розвитку філософії та наукової методології* // *Філософія гуманітарного знання: соціокультурні виміри: Матер. Міжнар. наук. конф. 26—27 жовтня 2007 р.* — Чернівці, 2007. С. 64-65.
25. Чайка І. Ю. *Проблема спрямованості суспільного розвитку в діалектиці та синергетиці* // *Методологія соціального пізнання: здобутки і проблеми: Матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції 25 травня 2005 р.* / *Національний педагогічний університет; Запорізький національний університет; Запорізький обласний інститут післядипломної освіти.* — Запоріжжя: Просвіта, 2005. — С. 100-101.
26. Шашкова Л. *Особенности методологической культуры гуманитарного познания* // *Філософія гуманітарного знання: соціокультурні виміри: Матер. Міжнар. наук. конф., с. 12-13.*
27. Шермухамедов С. *Философия сегодня: национальная, региональная, мировая...* // *Вопросы философии.* — 2008. — № 7. С. 29-37.
28. Luhmann N. *The Autopoiesis of Social Systems* // *Luhmann N. Essays on Self-Reference.* — N. Y.: Columbia Univ. Press, 1990. — P. 1-20.

Оксана Надібська. Епістемологічний дискурс соціогуманітарного дослідження пріоритетів.

Статья посвящена анализу специфики тенденций развития современной эпистемологии и особенностей методологии социально-гуманитарного познания в контексте определения ценностей и приоритетов развития социума. Проведённый анализ свидетельствует о том, что методология социального познания должна строиться на принципах объективности, единства логического и исторического, социальной теории и практики. Особенностью социального познания является то, что оно уже сегодня реально основывается на идеях мировоззренческо-методологического плюрализма, понимания необходимости преодоления полярности объективистских и субъективистских подходов в социальной теории, направленности на интерпретацию общества как динамического социального поля, взаимокоррекции интересов общества и личности.

Oksana Nadybska. The Epistemological Discourse of Social and Humanities Research of Priorities.

The author analyses the specifics of contemporary epistemology and methodology development tendencies and peculiarities of social and humanities cognition in the context of values determination and priorities of society development. The conducted analysis testifies that methodology of the social cognition must be based on the principles of objectivity, unity of logical and historical, social theory and practice. The main feature of the social cognition is that it is based on the ideas of methodological pluralism, understanding of necessity of polarity's overcoming of objectivist and subjectivist approaches in a social theory, directed to the interpretation of society as the dynamic social field, mutual correction of society and personality interests.